

JERUSALEM מכון ירושלים
INSTITUTE למחקרי מדיניות
FOR POLICY معهد القدس
RESEARCH لبحث السياسات



איך בוחרים בית ספר? מערכת השיקולים של הורים ממזרח ירושלים בבחירת בית ספר יסודי לילדים

דגנית לוי



אין בוחרים בית ספר?

מערכת השיקולים של הורים ממזרח ירושלים
בבחירת בית ספר יסודי לילדים

דגנית לוי

הוצאת הפרסום לאור התאפשרה הודות לתמיכה של שותפינו:



מכון ירושלים למחקר מדיני | פרסום מספר 609

איך בוחרים בית ספר?

מערכת השיקולים של הורים ממזרח ירושלים בבחירת בית ספר יסודי לילדים

דגנית לוי

עימוד: אסתי ביהם

עיצוב כריכה: סטודיו אירה גינזבורג

תמונת השער: דגנית לוי

לציטוט (APA):

לוי, ד' (2023). **איך בוחרים בית ספר? מערכת השיקולים של הורים ממזרח ירושלים בבחירת בית ספר יסודי לילדים**. מכון ירושלים למחקר מדיני.

© 2023, מכון ירושלים למחקר מדיני

בית חי אלישר

רח' רד"ק 20, ירושלים 9218604

www.jerusalemstitute.org.il

info@jerusalemstitute.org.il

תוכן העניינים

4	תקציר
7	מבוא
9	מתודולוגיה
11	מאפייני אוכלוסיית הסקר
13	מאפייני ההגעה של הילדים לבית הספר
14	תהליך בחירת בית הספר
17	מערכת השיקולים בבחירת בית הספר
19	'שיקולי איכות'
19	מדרג השיקולים החשובים
19	השיקולים שהנחו בפועל את הבחירה
20	הבדלים בשיקולים בין האימהות
21	סיכום ותובנות
24	ביבליוגרפיה
25	נספחים
25	נספח א' – פירוט נוסף של מאפייני אוכלוסיית הסקר
27	נספח ב' – מיפוי מערכת השיקולים של ההורים
28	נספח ג' – התפלגות תשובות האימהות: רשימת השיקולים המלאה
29	נספח ד' – התפלגות 'שיקולי האיכות'

שנות בית הספר היסודי מהוות שלב מכריע במסעו החינוכי של הילד. שנים אלה מעצבות את התפתחותו הלימודית, החברתית והרגשית וסוללות את הדרך לעתידו. כדי לבחור את בית הספר, ההורים נדרשים לנווט בין אפשרויות שונות ובין שיקולים פרגמטיים, ערכיים וזהותיים.

בשנים האחרונות החלה ישראל להשקיע בהיקף נרחב במערכת החינוך במזרח ירושלים באמצעות תוכניות חומש ייעודיות. בשל הייחודיות של מערכת החינוך במזרח ירושלים, עלה הצורך ללמוד כיצד מתבצעת בחירת ההורים את בית הספר לילדים ומהו מדרג השיקולים המנחה את הבחירה.

מחקר זה, שנערך בשיתוף משרד ירושלים ומסורת ישראל, כלל ראיונות פתוחים עם הורים, התייעצות עם גורמי חינוך וביצוע סקר בקרב מדגם מייצג של כ-500 אימהות לילדים הלומדים בבית ספר יסודי ממזרח ירושלים.

אנו תקווה כי מחקר זה יסייע לשפר ולכוון את עבודת גורמי המטה במשרד החינוך, בעיריית ירושלים ובמשרד ירושלים ומסורת ישראל.

ממצאים מרכזיים

השיקולים לבחירת בית ספר

במחקר נערכה הבחנה בין שיקולים שחשובים לאימהות ממזרח ירושלים ובין שיקולים שהנחו בפועל את בחירתן.

- **השיקולים החשובים ביותר לאימהות הם שיקולים הקשורים לאיכות בית הספר**, ובראשם 'הישגי התלמידים גבוהים', 'רמת המשמעת גבוהה' ו'איכות ההוראה טובה'. שיקולים נוספים שצוינו בשיעורים גבוהים הם 'יש חינוך דתי', 'קרבה לבית' ו'בית הספר מחזק את הזהות הפלסטינית'.

- השיקול המרכזי שהנחה בפועל את בחירתן של רוב האימהות הוא 'קרבה לבית' (69%).** במקביל, כשני שלישים מהאימהות שציינו כי בחרו את בית הספר לפי הקרבה לבית, ציינו במקביל גם שיקולים הנוגעים לאיכות בית הספר. בהינתן המציאות הפיזית במזרח ירושלים, יש היגיון רב בבחירת בית הספר לפי הקרבה לבית, ובעיקר כאשר מדובר בילדים בבית ספר יסודי, שכן מזרח העיר מתפרסת על שטח גדול, ותשתיות הכבישים והתחבורה הציבורית אינן ברמה מספקת. כמו כן, בחינוך הערבי בירושלים חסרות כיתות רבות, ובינוי בתי הספר נעשה לפי אפשרויות הבינוי בשכונות השונות ולא דווקא בהתאם לצרכים בכל שכונה. אם כן, דווקא הרצון לדאוג לחינוך איכותי לילדים מוביל למציאות שבה ילדים רבים אינם לומדים קרוב לביתם, מה שהופך את השיקול הפרגמטי של 'קרבה לבית' לבעל חשיבות גבוהה בחיפוש אחר בית ספר שהוא גם איכותי וגם קרוב.

תוכנית הלימודים הישראלית

- השיקול 'מלמדים לפי התוכנית הישראלית' נמצא בתחתית מדרג החשיבות והבחירה של האימהות.** יחד עם זאת, שיעור האימהות שהשיקול חשוב להן (58%) אינו מבוטל, ודאי בהתחשב במידת הלגיטימיות שמייחסים התושבים לשלטון הישראלי ובתקופת הזמן הקצרה יחסית שבה המדינה מעורבת לעומק במערכת החינוך במזרח ירושלים.
- השיקולים 'יש חינוך דתי' ו'בית הספר מחזק את הזהות הפלסטינית' חשובים לרוב האימהות (90% ו-89%), ואינם עומדים בסתירה לחשיבות השיקול 'מלמדים לפי התוכנית הישראלית'.** חיוני כי הבנה זו, בדבר חשיבותם של השיקולים הדתיים והזהותיים, תעמוד אל מול עיניהן של הרשויות הישראליות המבקשות להרחיב את תוכנית הלימודים הישראלית במערכת החינוך במזרח ירושלים.
- השיקול 'מלמדים לפי התוכנית הישראלית' חשוב יותר להורים לילדים בכיתות א'-ג' (71%), לעומת הורים לילדים בכיתות ד'-ו' (50%).** ממצא זה עשוי להעיד על התחלת התבססות תוכנית הלימודים הישראלית במזרח העיר. כאמור, היישום של תוכנית החומש הראשונה למזרח ירושלים החל בשנת 2018, ועל כן בשונה מהתלמידים בכיתות הגבוהות יותר (ד'-ו'), התלמידים בכיתות א'-ג' החלו את כיתה א' כעבור כמה שנים של פעולה מאומצת מצד הרשויות להרחיב את תוכנית הלימודים הישראלית, ונראה כי התוכנית אכן תופסת מקום לגיטימי יותר מבעבר.
- רק מיעוט מאימהות בחרו בית ספר לפי השיקול 'מלמדים לפי תוכנית ישראלית' וגם לפי השיקול 'מלמדים לפי תוכנית פלסטינית'.** זאת ועוד, מקרב האימהות

שציינו כי בחרו את בית הספר לפי השיקול 'מלמדים תוכנית ישראלית' – 76% אכן בחרו בסוף בבית ספר המלמד לפי התוכנית הישראלית.

תהליך בחירת בית הספר

- **רוב ההורים התלבטו בנוגע לבחירת בית הספר לילדים, וכן תיארו אקטיביות רבה בתהליך הבחירה.** תמונת מצב זו עשויה ללמד על אפשרות רחבה למדי להתערבות והשפעה על בחירת ההורים. בנוגע לתוכנית הלימודים הישראלית, ניתן לסמן את מרחב ההשפעה על הבחירה של ההורים דרך הנתונים המלמדים על פער בין שיעור הלומדים כיום לפי תוכנית הלימודים הישראלית (11%) לבין שיעור האימהות שציינו כי 'מלמדים לפי התוכנית הישראלית' הוא שיקול חשוב עבורן בבחירת בית הספר (58%).
- **רוב האימהות העידו כי אספו מידע באופן אקטיבי ממקורות שונים** – בעיקר באמצעות שיחות עם הורים, עם מכרים נוספים או עם צוות בית הספר. רק עשירית מהאימהות ציינו כי חיפשו מידע כתוב על בית הספר.
- **רוב האימהות ציינו כי קרובי משפחה או חברים השפיעו על בחירתן.**
- **נראה כי במזרח העיר הורים לילדים בכורים נטים לבחור לפי 'המוכר והידוע'**, ודווקא לגבי הילדים שאינם בכורים – שההתלבטות לגביהם מגיעה כאשר ההורים כבר מנוסים יותר ומכירים טוב יותר את מערכת החינוך – יש פתיחות רבה יותר באשר לבחירת בית הספר בכלל, ולבחירת בית ספר שמלמדים בו לפי תוכנית הלימודים הישראלית בפרט.

הבדלים בין אימהות

- **נמצאו רק מעט הבדלים משמעותיים בין אימהות בעלות מאפיינים שונים:**
 - אימהות בעלות השכלה אקדמית בחרו יותר לפי שיקולי איכות וערכים, ולעומתן אימהות ללא השכלה אקדמית בחרו יותר לפי שיקולים פרגמטיים, ובעיקר לפי השיקול 'קרבה לבית'.
 - אימהות הגרות בשכונות פנים-גדר בחרו יותר לפי שיקולים מגוונים (בהשוואה לאימהות הגרות בשכונות חוץ-גדר). ככל הנראה, הדבר מעיד כי בשכונות פנים-גדר יש אפשרויות בחירה רבות יותר במרחק סביר מהבית.
 - אימהות לבנים ואימהות לבנות בחרו לפי אותו מדרג של שיקולים, ללא הבדלים משמעותיים.

בחירת בית הספר היסודי לילדים היא סוגיה מורכבת. סוגיה זו רלוונטית הן להורים, החפצים לבחור את בית הספר הטוב והמתאים ביותר עבור ילדיהם, והן לרשויות המקומיות, הנדרשות לתכנן את מערכת החינוך עבור כלל אוכלוסיית התלמידים. בעבר הרשויות המקומיות נהגו לקבוע אזורי רישום ובכך הוגבלה הבחירה של ההורים. אולם כיום, זכות ההורים לבחור את מוסד הלימודים הפכה למובנת מאליה.

מרבית המחקרים שנערכו בישראל בנושא זה התמקדו בזכותם של ההורים לבחור את בית הספר, בפתיחת אזורי הרישום ובאמירות כלליות על עקרונות מערכת החינוך בישראל (ראו למשל: איילון ואחרים, 2019; גולדמן, 2002; דהאן ויונה, ל"ת; דרור ואחרים, 2003; רטנר ורז, 2015). בתוך כך, מרבית המחקרים הללו התמקדו בבחירת בית הספר בחינוך העברי, ורק מחקרים בודדים התמקדו בחינוך הערבי (למשל: בדראן, 2021). כמו כן, רוב המחקרים עסקו במעבר של תלמידים מאוכלוסייה סוציו-אקונומית חזקה מהחינוך הציבורי-רשמי לחינוך הסמי-פרטי או הפרטי (בתי ספר במעמד מוכש"ר או פרטי) (למשל: אטיאס-דרמון, 2002). מגמות אלה שונות מהותית מהמתרחש במערכת החינוך במזרח ירושלים, שבה דווקא מתרחבת מערכת החינוך הציבורית-הרשמית ומצטמצמת המערכת הסמי-פרטית ובעיקר הפרטית (רמון ואנסארי, 2023).

מחקר זה מבקש להתמקד בתהליך בחירת בית הספר על ידי ההורים ממזרח ירושלים ובשיקולים העומדים בבסיס הבחירה. מערכת השיקולים כוללת שיקולים הרלוונטיים להורים בישראל בכלל (כגון, עלות הלימודים, המרחק מהבית ואיכות ההוראה) ולצידם שיקולים ייחודיים למערכת החינוך הערבית במזרח ירושלים (למשל, סוג תוכנית הלימודים – ישראלית או פלסטינית).

בשנת הלימודים תשפ"ב (2021/22) למדו בחינוך הערבי בירושלים כ-119,700 תלמידים, והם היוו 40% מכלל התלמידים במערכת החינוך בירושלים. 86% מהם (103,300 תלמידים) למדו בחינוך הציבורי (רשמי ומוכש"ר), ו-14% (כ-16,400 תלמידים) למדו בחינוך הפרטי¹. התפלגות התלמידים בחינוך הציבורי הייתה: 20,900 ילדים בגני הילדים (20%),

¹ הנתון על היקף החינוך הפרטי במזרח ירושלים מבוסס על הערכה, שכן החינוך הפרטי אינו מתקצב על ידי משרד החינוך הישראלי ועיריית ירושלים ואין עליו פיקוח או מעקב של משרד החינוך.

42,600 תלמידים בחינוך היסודי (41%), 35,700 תלמידים בחינוך העל-יסודי (36%) ו-2,300 תלמידים בחינוך המיוחד (2%). בחמש השנים האחרונות (תשע"ח-תשפ"ב) גדל מספר התלמידים בחינוך הערבי הציבורי בירושלים ב-13% (יניב, 2023).

בשנים האחרונות מדינת ישראל משקיעה לראשונה בהיקף נרחב יחסית במערכת החינוך במזרח ירושלים, באמצעות תוכניות חומש ייעודיות לצמצום פערים ופיתוח כלכלי במזרח העיר. בהחלטת ממשלה 3790 לשנים 2018-2023, תחום החינוך תוקצב ב-445 מיליון ש"ח. הנושאים העיקריים שבהם התמקדה ההחלטה היו: העמקת הידע בשפה העברית, קידום החינוך הטכנולוגי, הגדלת היקף החינוך הבלתי פורמלי ומתן תמריצים, פיזיים ופדגוגיים להרחבת תוכנית הלימודים הישראלית.

בתוכנית החומש השנייה למזרח ירושלים – מכוח החלטת הממשלה 880 לשנים 2024-2028 – התקציב לתחום החינוך מתוכנן לגדול ולעמוד על 800 מיליון ש"ח. בהמשך, ובדומה לתוכנית החומש הראשונה, הנושאים העיקריים שבהם מתמקדת ההחלטה בתחום החינוך הם: הגדלת מספר ואחוז הלומדים בתוכנית הלימודים הישראלית ובתוכניות ההכנה לאקדמיה הישראלית, העלאת רמת האוריינות השפתית בשפה העברית, ביסוס וקידום החינוך הבלתי פורמלי וחיזוק החינוך הטכנולוגי והמדעי. כמו כן, ניתן מקום מרכזי לצמצום נשירה, קידום אקלים חינוכי מיטבי, מניעת אלימות וטיפול בפרט.

ברקע ההשקעה הממשלתית במערכת החינוך במזרח ירושלים, ובשל מאפייניה הייחודיים בהשוואה למערכות חינוך אחרות בירושלים ובישראל, עלה צורך לבחון וללמוד את מדרג השיקולים של הורי התלמידים ממזרח ירושלים ואת תהליך בחירת בית הספר שבו ילמדו ילדיהם. מידע זה יוכל לסייע לכוון את עבודת גורמי המטה במשרד החינוך (במחוז העיר ירושלים), בעיריית ירושלים (במנהלת חינוך ירושלים, להלן: מנח"י) ובמשרד ירושלים ומסורת ישראל.

המחקר נערך בשיתוף משרד ירושלים ומסורת ישראל כחלק ממחקר מלווה ליישום החלטת הממשלה 3790. כאמור, החלטה זו שמה לה למטרה לצמצם פערים חברתיים-כלכליים ולקדם פיתוח כלכלי במזרח ירושלים בשישה תחומים, ובהם תחום החינוך.

אבקש להודות לחוקרים ולחוקרות ממכון ירושלים למחקרי מדיניות אשר סייעו רבות בשלבים השונים של עריכת המחקר וכתבתו: יאיר אסף-שפירא, נטע חדד, ד"ר שרית בן שמחון-פלג, אהוד (אודי) פראוור, ז'אן בן-כליפא ואימאן אנסארי.

מטרת המחקר

ללמוד אילו שיקולים מנחים את ההורים ממזרח ירושלים בבחירת בית ספר יסודי לילדיהם. מידע זה יוכל לסייע לרשויות הישראליות במאמצן לשפר את מערכת החינוך במזרח העיר.

שאלות המחקר

1. **תהליך הבחירה של בית ספר:** מה כולל תהליך הבחירה, מי מעורב בו ומה מקומם של האם והאב בתהליך?
2. **השיקולים לבחירת בית ספר:** אילו שיקולים לבחירת בית ספר רלוונטיים וחשובים להורים ממזרח ירושלים? ואילו שיקולים הנחו בפועל את בחירתם?
3. **תוכנית הלימודים הישראלית:** האם לימודים על פי תוכנית הלימודים הישראלית מהווים שיקול חשוב במערך השיקולים של ההורים?
4. **הבדלים בין הורים:** האם יש הבדלים במדרג השיקולים של הורים בעלי מאפיינים שונים?

מערך המחקר

המחקר נערך בשנת 2023. מערך המחקר התבסס על מתודולוגיה משולבת (mixed methodology) – איכותנית וכמותנית. באמצעות כלים איכותניים, המחקר אפשר ללמוד לעומק על תהליך הבחירה של ההורים ולהכיר את השיקולים שמנחים את בחירתם. למידה זו שימשה בסיס להבניית הסקר הכמותי, ומאוחר יותר סייעה לניתוח ממצאיו. באמצעות הסקר הכמותני, התקבל מידע רחב המייצג את כלל האוכלוסייה הרלוונטית.

א. מידע איכותני וסקירת מחקרים

סקירת מחקרים – נסקרו מחקרים בנושא בחירת בתי ספר על ידי הורים ופתיחת אזורי הרישום בישראל. הסקירה התמקדה בשלושה נושאים: (1) סקירת אוכלוסיית המחקר והנושאים המרכזיים שבהם עסקו המחקרים; (2) מתודולוגיית המחקר ודרכי איסוף המידע מההורים ואודותיהם; (3) מערך השיקולים שנסקר ונבדק במחקרים ואופן המיקוד בשיקולים אלו.

ראיונות פתוחים – נערכו 14 ראיונות עם הורים לילדים שעומדים לעלות לכיתה א', ואלו התבקשו לספר כיצד בחרו בית ספר לילדם. הראיונות נערכו על ידי החוקרות אימאן אנסארי ודגנית לוי. בחלקם רואיינו רק אימהות ובחלקם רואיינו אימהות ואבות יחד.

התייעצות עם גורמי חינוך – נערכו חמישה ראיונות ושיחות התייעצות עם גורמי חינוך שונים, ובהם מפקחת על בתי ספר במזרח ירושלים, מנהל בית ספר וראש ועד הורים. בהתייעצות ביקשנו להעמיק את ההבנה כיצד נעשה תהליך הבחירה ולערוך סיעור מוחות באשר לשיקולים המרכזיים הרלוונטיים להורים ממזרח ירושלים.

ב. מידע כמותני

סקר אימהות – המידע הכמותני נאסף באמצעות סקר. הסקר נערך במרץ 2023, בקרב 506 אימהות לילדים בבית ספר יסודי (בכיתות א'–ו'), תוך מיקוד התשובות בילד הצעיר ביותר של האם בגילי בית ספר יסודי. הסקר בוצע בשפה הערבית, בבתי הנסקרות, על ידי חברת הסקרים The Palestinian Center for Public Opinion (PCPO) בראשות ד"ר נביל קוקאלי. מדגם הסקר כלל דגימה מייצגת של כלל שכונות מזרח ירושלים, כולל השכונות שמחוץ לגדר. מספר הנדגמות מכל שכונה תוכנן לפי אומדני האוכלוסייה הרשמיים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, כך שיהיה ייצוג הולם לכל שכונה. הוחלט לכלול באוכלוסיית הסקר רק אימהות, זאת מתוך תובנה שעלתה בראיונות האיכותניים, ולפיה במרבית המשפחות האם היא זו שמתכללת את תהליך בחירת בית הספר. הרחבת אוכלוסיית הסקר גם לאבות דרשה הגדלה של תקציב הסקר (אך תקציב הסקר היה נתון) או ויתור על הייצוג של האוכלוסייה (צעד שהיה פוגע באיכות המחקר). כדי לאסוף מידע גם על מקומם של האבות בתהליך הבחירה, האימהות נשאלו בין היתר על המעורבות של האב בתהליך ועל מידת הסכמתו עם ההחלטה.

מאפייני אוכלוסיית הסקר

בפרק זה יוצגו המאפיינים המרכזיים של אוכלוסיית הסקר (המשפחה, הילדים והאימהות) כפי שעלו מממצאי הסקר². פירוט נוסף ניתן למצוא בנספח א'.

אזור מגורים: 80% מהמשפחות מתגוררות בשכונות פנים-גדר ו-20% בשכונות חוץ-גדר.

השכלת האם: לחמישית (20%) מהאימהות שהשיבו לסקר יש השכלה אקדמית. נתון זה עולה בקנה אחד עם הנתון שמופיע במחקרם של חדד ואסף-שפירא (2023), ולפיו 19% מהנשים הערביות במזרח ירושלים בגילי 18-35 הן בעלות השכלה אקדמית. בשונה, בנתוני סקר כוח אדם לשנת 2021 עלה כי 31% מהאימהות במזרח ירושלים הן בעלות השכלה אקדמית (אימהות בגיל 25-54, לילדים עד גיל 14; עיבוד מיוחד של מכון ירושלים למחקרי מדיניות).

תעסוקת ההורים: לפי דיווח האימהות בסקר, ב-43% מהמשפחות שני ההורים עובדים, ב-48% רק האבות עובדים, ב-6% רק האימהות עובדות וב-3% שני ההורים אינם עובדים. כלומר – 49% מהאימהות עובדות ו-91% מהאבות עובדים. נתונים אלה גבוהים במידה משמעותית מנתוני סקר כוח אדם לשנת 2022, אשר לפיו 23% מאימהות עובדות ו-83% מהאבות עובדים (אבות ואימהות בגיל 25-54, לילדים עד גיל 14; עיבוד מיוחד של מכון ירושלים למחקרי מדיניות).

מגדר הילדים: כמחצית מהילדים שבמוקד הסקר הם בנים (55%) וכמחציתם בנות (45%).

הכיתה של הילדים: 38% מהילדים שבמוקד הסקר לומדים בכיתות א'-ג' ו-62% בכיתות ד'-ו'.

² ככלל, המדגם נבנה בצורה מייצגת לפי שכונות. מאפייני האוכלוסייה בסקר זה אינם זהים לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אך להבנתנו ניתן להסתמך על המגמות העולות בסקר כיוון שהן עקביות והגיוניות.

תוכנית הלימודים שלפיה לומדים הילדים כיום: 82% מהילדים שבמוקד הסקר לומדים כיום לפי תוכנית הלימודים הפלסטינית, 11% לפי תוכנית הלימודים הישראלית ו-7% לפי תוכנית לימודים אחרת. לשם השוואה, לפי נתוני מנח"י לשנת תשפ"ג, 71% מכלל הילדים הערבים בירושלים בביתות א'-ו' לומדים לפי התוכנית הפלסטינית, 7% לפי התוכנית הישראלית, 20% בבית ספר דו-מסלולי (בית ספר שבו חלק התלמידים לומדים לפי התוכנית הפלסטינית וחלק לפני התוכנית הישראלית) ו-1% לומדים לפי תוכנית מיוחדת (עיבוד מיוחד של מנח"י, לא כולל נתוני החינוך המיוחד).

מעמד משפטי של בית הספר: כמחצית (53%) מהילדים שבמוקד הסקר לומדים כיום בבתי ספר רשמיים, 41% בבתי ספר במעמד משפטי מוכש"ר ו-6% בבתי ספר פרטיים. לשם השוואה, לפי עיבוד מיוחד של מנח"י לשנת תשפ"ג – 50% מתלמידי החינוך הציבורי (לא כולל חינוך פרטי) לומדים בבתי ספר רשמיים ו-50% בבתי ספר מוכש"ר. לפי מחקרם של רמון ואנסארי (2023), 14% מכלל הילדים הערבים בירושלים לומדים בבתי ספר פרטיים.

ילדים בכורים: רבע (25%) מהילדים שבמוקד הסקר הם בכורים ושלושה רבעים (75%) אינם בכורים.

לימודים באותו בית ספר: ב-61% מהמשפחות כל הילדים למדו או לומדים באותו בית ספר יסודי וב-39% מהמשפחות הילדים למדו או לומדים בבתי ספר שונים (לא כולל משפחות לילדים בכורים).

מאפייני ההגעה של הילדים לבית הספר

דרך הגעה לבית הספר: כאמור, המחקר מתמקד בילדים בבית ספר יסודי. לחלק ניכר מהילדים בגיל זה עדיין אסור לחצות כביש לבד והם אינם יכולים להגיע לבית הספר בכוחות עצמם. האימהות התבקשו לציין 1-2 דרכים שבהם הילד מגיע לבית הספר (האחוזים אינם מסתכמים ל-100%). דרכי ההגעה העיקריות שצוינו הן 'עם ההורים' (43%) או 'עם קרובי משפחה אחרים' (30%). 27% בלבד ציינו כי הילדים מגיעים ברגל לבית הספר. חלק קטן מהאימהות ציינו כי הילדים מגיעים בהסעה (18% בהסעה בתשלום של ההורים, 9% בהסעה של העירייה או של בית הספר) או בתחבורה ציבורית (7%).

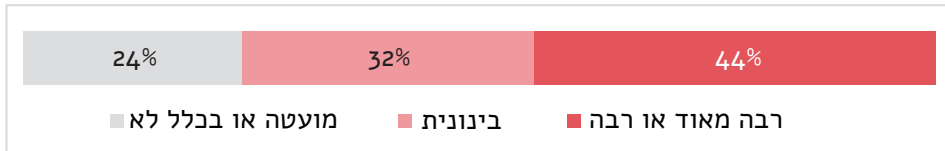
זמן הגעה לבית הספר: עבור 28% מהילדים זמן ההגעה מהבית לבית הספר אינו עולה על רבע שעה (בדומה לשיעור הדיווח על הגעה ברגל לבית הספר), עבור 41% זמן ההגעה הוא בין רבע שעה לחצי שעה, ועבור 31% מהילדים זמן ההגעה עומד על למעלה מחצי שעה.

מעבר מחסום: האימהות המתגוררות בשכונות חוץ־גדר נשאלו האם הילדים לומדים בשכונה מחוץ לגדר או שהם עוברים מחסום כדי להגיע לבית הספר. לפי דיווחן, כרבע (23%) מהילדים בשכונות הללו עוברים מחסום כדי להגיע לבית הספר (כלומר – ילדים אלו גרים בשכונה מחוץ לגדר ולומדים בבית ספר שנמצא בשכונת פנים־גדר). בהתחשב בעובדה שמדובר בילדים צעירים מאוד, בגיל בית הספר היסודי, זהו שיעור גבוה של ילדים שנדרשים לעבור מחסום באופן יום־יומי.

תהליך בחירת בית הספר

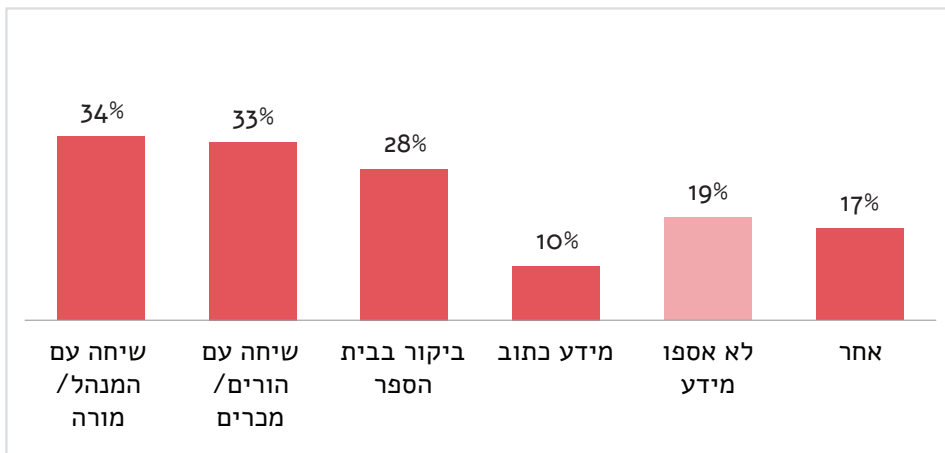
הראיונות האיכותניים עם ההורים חשפו את תהליך הבחירה המורכב של ההורים: את ההתלבטויות, את הדרכים שבאמצעותן נאסף מידע על בתי הספר, את הגורמים שהיו מעורבים בתהליך, ואת מקומם של האם והאב בתהליך. בסקר בחרנו להתמקד במספר שאלות הנוגעות לתהליך זה.

מידת ההתלבטות בבחירת בית הספר



רוב ההורים התלבטו בבחירת בית ספר – 44% התלבטו במידה רבה או רבה מאוד ו-32% התלבטו במידה בינונית. רק 24% מההורים התלבטו במידה מועטה או לא התלבטו כלל.

דרכי חיפוש מידע על בתי ספר



ההורים נשאלו האם אחד מהם או שניהם אספו מידע על בתי ספר שיכולים להתאים לילדם (ניתנה אפשרות לבחור יותר מתשובה אחת). מרבית ההורים (81%) אספו מידע לפחות בדרך אחת ואילו 19% לא אספו מידע כלל. כשליש מההורים שוחחו עם הורים אחרים או עם מכרים שילדם לומד בבית הספר (33%), שוחחו עם מנהל בית ספר או עם אחד מאנשי הצוות (34%) או ערכו ביקור בבית הספר (28%). רק 10% חיפשו מידע כתוב.

בראיונות האיכותניים עלה שלרוב האם היא זו שמתכללת את תהליך הבחירה, מובילה את איסוף המידע על בתי ספר ומתייעצת עם אנשים שונים. זו הייתה הסיבה להחלטה למקד את אוכלוסיית הסקר באימהות. יחד עם זאת, חשוב לדעת מהי המעורבות של האב בתהליך הבחירה. בסקירת הספרות עלה כי לעיתים האב פחות מעורב בתהליך עצמו, אך יש לו תפקיד משמעותי בנקודת ההכרעה של בחירת בית הספר (בדראן, 2021).

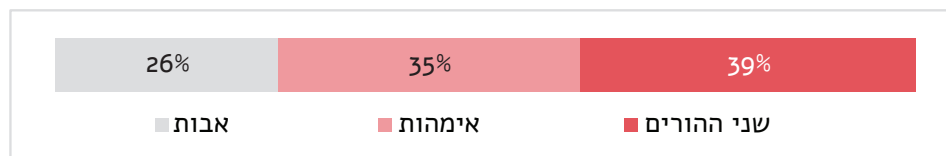
בסקר נשאלו האימהות האם הייתה הסכמה בינן לבין אב המשפחה לגבי בחירת בית הספר ומי מהם הכריע את הבחירה. בראיונות האיכותניים ההורים סיפרו שיש גורמים נוספים שמעורבים בתהליך הבחירה ולכן הסקר כלל שאלה המתייחסת גם להיבט זה.

מידת ההסכמה בין ההורים לגבי בחירת בית הספר



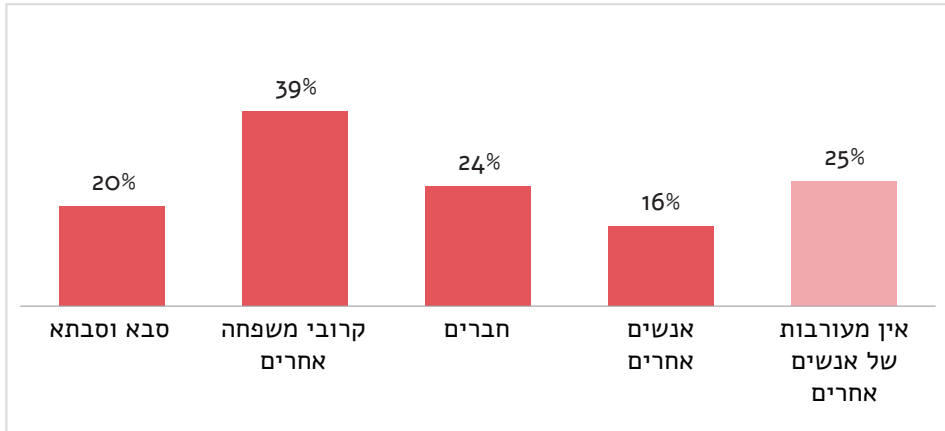
מתשובותיהן של האימהות עולה כי לרוב הייתה הסכמה בין ההורים באיזה בית ספר לבחור. 46% מהאימהות העידו כי הייתה הסכמה בין ההורים במידה רבה או רבה מאוד ו-34% העידו על הסכמה בינונית.

תפקיד מכריע בבחירה



39% מהאימהות סברו שלשני ההורים היה תפקיד מכריע במידה שווה בהחלטה באיזה בית ספר ילמד הילד, 35% סברו שלהן (האימהות) היה תפקיד מכריע יותר, ו-26% סברו שלאבות היה תפקיד מכריע יותר.

גורמים נוספים המשפיעים על בחירת ההורים



בסקר נשאלו האימהות האם היו אנשים נוספים סביבם שהשפיעו על תהליך בחירת בית הספר (ניתנה אפשרות לבחור יותר מתשובה אחת). 20% מהאימהות ציינו שהסבא והסבתא השפיעו על הבחירה, 39% ציינו שקרובי משפחה אחרים השפיעו על הבחירה ו-24% ציינו את מעורבותם של חברים. רבע (25%) מהאימהות דיווחו שלא הייתה מעורבות של אנשים אחרים בתהליך הבחירה.

יש לציין כי בראיונות האיכותניים עלה שלעיתים קרובות הסבא והסבתא מעורבים מאוד בתהליך הבחירה ויש להם השפעה לא מבוטלת על ההחלטה.

מערכת השיקולים בבחירת בית הספר

במסגרת החלק האיכותני של המחקר (שכלל סקירה של מחקרים, ראיונות עם הורים ושיחות התייעצות עם גורמי חינוך) **מופו למעלה מ-40 שיקולים** שהורים בישראל שוקלים בבואם לבחור מוסד חינוכי לילדים³. חלק מהשיקולים הוזכרו בהקשר של קבוצות אוכלוסייה מסוימות בישראל, אך לא הוזכרו כלל בהקשר המזרח ירושלמי (למשל, האם בבית הספר יהיו ילדים נוספים שהילד מכיר מהגן). חלק מהשיקולים נמצאו כרלוונטיים להורים מכל קבוצות האוכלוסייה, כולל האוכלוסייה המזרח ירושלמית (כגון, הקרבה לבית ואיכות ההוראה). וחלק מהשיקולים זוהו כשיקולים ייחודיים הרלוונטיים, רק או בעיקר, לערביי מזרח ירושלים (למשל, סוג תוכנית לימודים הנלמדת בבית הספר [ישראלית או פלסטינית], מסורת משפחתית ללמוד בבית ספר מסוים ושיקולים של מעבר מחסום לגרים בשכונות חוץ-גדר).

לצורך הסקר נדרשנו לצמצם את רשימת השיקולים ולמקד אותה בשיקולים המרכזיים להקשר המזרח ירושלמי. תהליך מיקוד הרשימה כלל התייעצות עם חוקרים שעסקו במחקריהם בסוגיית בחירת בית ספר, ניתוח המידע שעלה בראיונות האיכותניים עם ההורים והתייעצות עם גורמי חינוך ממזרח ירושלים⁴.

לאחר שקלול כלל המידע, הוחלט **לכלול בסקר 18 שיקולים**:

- תוכנית הלימודים כוללת תוכניות ופעילויות העשרה
- רמת האלימות נמוכה
- בית הספר ותיק, בעל שם טוב
- איכות ההוראה טובה
- שאר התלמידים מגיעים ממשפחות טובות
- רמת המשמעת גבוהה
- הישגי התלמידים גבוהים

³ בנספח ב' מובאת הרשימה המלאה של 40 השיקולים.

⁴ במקביל להיערכות לביצוע הסקר, עיריית ירושלים – מנח"י ביצעו סקר הורים שכלל שאלה סגורה בנושא בחירת הורים: 'מה הסיבה העיקרית ביותר שבגללה בחרת לרשום את ילדך לבית הספר?'. 58% מההורים הערבים לילדים בבית ספר יסודי בירושלים בחרו בתשובה 'בית הספר קרוב לבית', 32% בחרו בתשובה 'בית הספר מציע רמה לימודית מתאימה', 6% – 'בית הספר מציע פעילויות מגוונות', 2% – 'בית הספר מקדם ערכים שחשובים בעיניי' ו-2% – 'רצון להשתייך לקהילה'.

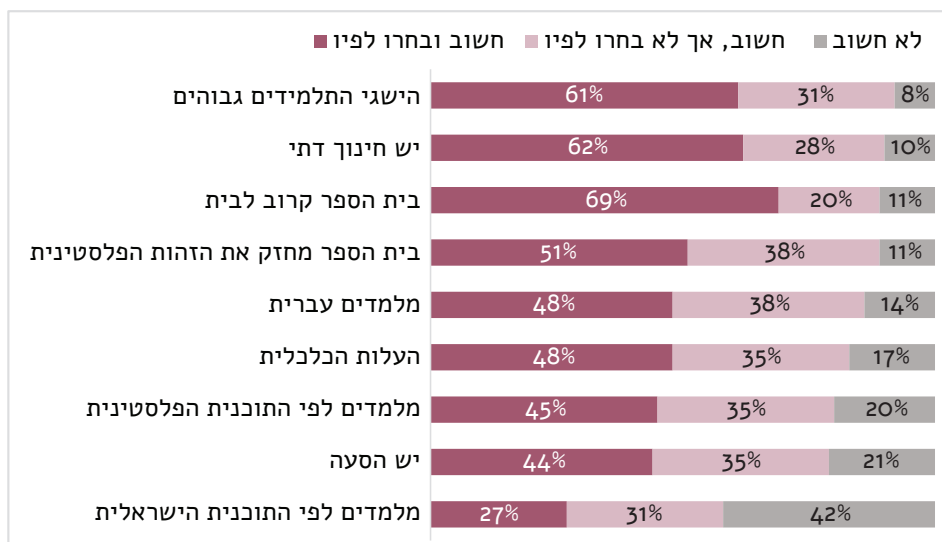
- בית הספר מחזק את הזהות הפלסטינית
- יש חינוך דתי
- בית הספר קרוב לבית
- העלות הכלכלית (שכר לימוד, דמי הרשמה והוצאות בית ספריות אחרות)
- יש הסעה לבית הספר
- מלמדים לפי תוכנית הלימודים הישראלית
- מלמדים לפי תוכנית הלימודים הפלסטינית
- בית הספר במעמד רשמי-עירוני
- בית הספר פרטי
- מלמדים עברית בבית הספר
- הפרדה מגדרית (בית הספר רק לבנים / רק לבנות)

האימהות שהשתתפו בסקר נשאלו בנוגע לכל שיקול בנפרד, האם:

1. השיקול **חשוב** והן **בחרו** את בית הספר לפי שיקול זה
2. השיקול **חשוב**, אך הן **לא בחרו** את בית הספר לפי שיקול זה
3. השיקול **לא חשוב** או שוויתרו עליו מראש

להלן מוצגת התפלגות התשובות של האימהות עבור השיקולים המרכזיים⁵:

התפלגות השיקולים של אימהות ממזרח ירושלים בבחירת בית הספר



⁵ להתפלגות כל 18 השיקולים – ראו נספח ג'.

שיקולי איכות'

על מנת לאתר שיקולים שיש ביניהם קורלציה גבוהה ולקבצם יחד (כלומר – אם לאימהות חשוב אחד מהשיקולים הללו, בסבירות גבוהה חשובים להן גם שאר השיקולים באותה הקבוצה) נערך ניתוח גורמים. כך אותרה קבוצה של 'שיקולי איכות'. קבוצה זו כוללת שבעה שיקולים שיש ביניהם קורלציה של 0.907 ורמת מהימנות של אלפא קרוונבך 0.796⁶: הישגי התלמידים גבוהים, רמת המשמעת גבוהה, איכות ההוראה טובה, יש תוכניות העשרה, בית ספר ותיק בעל שם טוב, שאר התלמידים ממשפחות טובות ורמת האלימות נמוכה. בשל הקורלציה הגבוהה, בממצאים שיוצגו במסמך, השיקול 'הישגי התלמידים גבוהים' ייצג את כל שבעת שיקולי האיכות.

מדרג השיקולים החשובים

כאמור, בסקר נערכה הבחנה בין שיקולים שחשובים לאימהות ממזרח ירושלים ובין שיקולים שהנחו בפועל את בחירתן.

השיקול שדורג ראשון בחשיבותו על ידי האימהות הוא 'הישגי התלמידים גבוהים' – 92% מהאימהות ציינו ששיקול זה חשוב להן בבחירת בית הספר היסודי לילדיהן. כאמור, שיעור זה מלמד על החשיבות של כלל שיקולי האיכות בעיני האימהות.

שיקולים מרכזיים נוספים שצוינו כחשובים בשיעורים גבוהים: 'יש חינוך דתי' (חשוב ל-90% מהאימהות), 'בית הספר קרוב לבית' (89%), 'בית הספר מחזק את הזהות הפלסטינית' (89%), 'מלמדים עברית בבית הספר' (86%) ו'העלות הכלכלית' (83%).

לעומת זאת, השיקול 'מלמדים לפי תוכנית הלימודים הישראלית' צוין בשיעור הנמוך ביותר – 58% מאימהות ציינו כי שיקול זה חשוב להן בבחירת בית הספר. עם זאת, חשוב להדגיש כי מדובר בשיעור לא מבוטל בהתחשב במידת הלגיטימיות שמייחסים התושבים לשלטון הישראלי ובהתחשב בתקופת הזמן הקצרה שבה המדינה מעורבת לעומק, יחסית, במערכת החינוך במזרח ירושלים.

השיקולים שהנחו בפועל את הבחירה

מן הסקר עולה כי השיקולים המרכזיים שהנחו בפועל את בחירת ההורים הם: 'בית הספר קרוב לבית' (69%), 'יש חינוך דתי' (62%), ו'הישגי התלמידים גבוהים' (61%).

⁶ ערכו של מדד מהימנות אלפא קרוונבך נע בין 0 ל-1, כאשר הערך 1 מצוין מהימנות פנימית מרבית.

בתחתית הדירוג נמצא השיקול 'מלמדים לפי תוכנית הלימודים הישראלית' – רק 27% מהאימהות בחרו בפועל את בית ספר לפי שיקול זה.

הבדלים בשיקולים בין האימהות

מהם ההבדלים בין האימהות שבחרו לפי שיקולים שונים? האם יש הבדל בין השיקולים שמנחים אימהות עובדות או אימהות בעלות השכלה אקדמית בהשוואה לאימהות בעלות מאפיינים שונים? והאם יש הבדל במדרג החשיבות שאימהות מייחסות לשיקולים השונים? נעמיק כעת בשאלות אלה.

- **הבדלים לפי השכלת האם:** אימהות בעלות השכלה אקדמית בחרו יותר לפי שיקולי איכות ולפי שיקולים ערכיים ('יש חינוך דתי' ו'חיזוק של הזהות הפלסטינית'). לעומתן, אימהות ללא השכלה אקדמית בחרו יותר לפי שיקולים פרגמטיים ('בית הספר קרוב לבית' ו'העלות הכלכלית').
- **הבדלים לפי תעסוקת האם:** כמעט שלא נמצאו הבדלים בין השיקולים שמנחים את האימהות העובדות בהשוואה לאימהות שאינן עובדות. יוצא דופן הוא שיקול 'בית הספר קרוב לבית' – נמצא כי אימהות שאינן עובדות בחרו יותר לפי שיקול זה בהשוואה לאימהות עובדות.
- **הבדלים לפי אזור המגורים:** לא נמצאו הבדלים משמעותיים בדירוג השיקולים של האימהות שגרות בשכונות פנים-גדר לעומת אימהות שגרות בשכונות חוץ-גדר. אולם, שיעורים גבוהים יותר מהאימהות בשכונות פנים-גדר בחרו לפי השיקולים השונים. כך למשל השיקול 'בית הספר קרוב לבית' חשוב ל-72% מהאימהות הגרות בשכונות פנים-גדר לעומת 57% מהאימהות בשכונות חוץ-גדר. ככל הנראה, היצע בתי הספר בכל אזור מגורים משפיע על בחירת ההורים, כאשר לגרים בשכונות פנים-גדר יש היצע גדול יותר של בתי ספר במרחק סביר.
- **הבדלים לפי מגדר הילדים:** אימהות לבנים ואימהות לבנות בחרו לפי אותו מדרג של שיקולים, ללא הבדלים משמעותיים.
- **הבדלים לפי גיל הילדים:** 71% מהאימהות לילדים בכיתות א'-ג' ציינו כי השיקול 'מלמדים לפי התוכנית הישראלית' חשוב להן, בהשוואה ל-50% מהאימהות לילדים בכיתות ד'-ו'.
- **הבדלים לפי מיקום במשפחה:** 30% מהאימהות לילדים שאינם בכורים בחרו לפי השיקול 'מלמדים לפי התוכנית הישראלית', לעומת 18% מהאימהות לילדים בכורים.

בשנים האחרונות החלה ישראל להשקיע בהיקף נרחב יחסית במערכת החינוך במזרח ירושלים, בעיקר באמצעות תוכניות החומש למזרח העיר (החלטת ממשלה 3790 לשנים 2018-2023 והחלטת ממשלה 880 לשנים 2024-2028). בעקבות כך, ובשל הייחודיות של מערכת החינוך במזרח ירושלים, עלה הצורך ללמוד כיצד מתבצעת הבחירה של ההורים ומהו מדרג השיקולים המנחה את הבחירה. מידע זה יוכל לסייע לשפר ולכוון את עבודת גורמי המטה במשרד החינוך, בעיריית ירושלים ובמשרד ירושלים ומסורת ישראל.

באמצעות המחקר ביקשנו לענות על ארבע שאלות:

א. מהי מערכת השיקולים של הורים ממזרח ירושלים בבחירת מוסדות חינוך לילדים?

- **השיקולים החשובים ביותר לאימהות הם מכלול 'שיקולי האיכות', ורובן גם בחרו בפועל את בית הספר לפי שיקולים אלה.** כאמור, בעזרת ניתוח גורמים אותרו שבעה שיקולי איכות עם קורלציה גבוהה ביניהם. אם מעוניינים להעניק חינוך איכותי לילדים במזרח ירושלים, יש לשים לב לשבעת השיקולים הללו כמכלול שלם: 'הישגי התלמידים גבוהים', 'רמת המשמעת גבוהה', 'איכות ההוראה טובה', 'שילוב תוכניות העשרה', 'בית הספר ותיק, בעל שם טוב', 'שאר התלמידים מגיעים ממשפחות טובות' ו'רמת האלימות נמוכה'.
- **השיקול המרכזי שהנחה בפועל את בחירתן של רוב האימהות הוא 'קרבה לבית' (69%). במקביל, בשני שלישים מהאימהות שציינו כי בחרו את בית הספר לפי הקרבה לבית, ציינו כי את בחירתן הנחו גם שיקולים הנוגעים לאיכות בית הספר.** בהינתן המציאות הפיזית במזרח ירושלים, יש היגיון רב בבחירת בית ספר לפי הקרבה לבית, ובעיקר כאשר מדובר בילדים בבית ספר יסודי, שכן מזרח העיר מתפרסת על שטח גדול, ותשתיות הכבישים והתחבורה הציבורית אינן ברמה מספקת. כמו כן, בחינוך הערבי בירושלים חסרות כיתות רבות, ובינוי בתי הספר נעשה לפי אפשרויות הבינוי בשכונות השונות ולא דווקא בהתאם לצרכים בכל שכונה. אם כן, דווקא הרצון לדאוג לחינוך איכותי לילדים מוביל למציאות שבה ילדים רבים אינם לומדים קרוב לביתם, מה שהופך את השיקול הפרגמטי של 'קרבה לבית' לבעל חשיבות גבוהה בחיפוש אחר בית ספר שהוא גם איכותי וגם קרוב.

ב. מהו המקום של תוכנית הלימודים הישראלית במערכת השיקולים של ההורים?

- השיקול 'מלמדים לפי התוכנית הישראלית' נמצא בתחתית מדרג החשיבות והבחירה של האימהות. יחד עם זאת, שיעור האימהות שהשיקול חשוב להן (58%) אינו מבוטל, ודאי בהתחשב במידת הלגיטימיות שמייחסים התושבים לשלטון הישראלי ובתקופת הזמן הקצרה יחסית שבה המדינה מעורבת לעומק במערכת החינוך במזרח ירושלים.
- השיקולים 'יש חינוך דתי' ו'בית הספר מחזק את הזהות הפלסטינית' חשובים לרוב האימהות (90% ו-89%), אך מתשובותיהן של האימהות עולה כי שיקולים אלה אינם עומדים בסתירה לשיקול 'מלמדים לפי תוכנית הלימודים הישראלית'. חיוני כי הבנה זו, בדבר חשיבותם של השיקולים הדתיים והזהותיים, תעמוד אל מול עיניהן של הרשויות הישראליות המבקשות להרחיב את תוכנית הלימודים הישראלית במערכת החינוך במזרח ירושלים.
- השיקול 'מלמדים לפי התוכנית הישראלית' חשוב יותר להורים לילדים בכיתות א'-ג' (71%), לעומת הורים לילדים בכיתות ד'-ו' (50%). ממצא זה עשוי להעיד על התחלת התבססות תוכנית הלימודים הישראלית במזרח העיר. כאמור, היישום של תוכנית החומש הראשונה למזרח ירושלים החל בשנת 2018, ועל כן בשונה מהתלמידים בכיתות הגבוהות יותר (ד'-ו'), התלמידים בכיתות א'-ג' החלו את כיתה א' כעבור כמה שנים של פעולה מאומצת מצד הרשויות להרחיב את תוכנית הלימודים הישראלית, ונראה כי התוכנית אכן תופסת מקום לגיטימי יותר מבעבר.
- מיעוט מאימהות בחרו בית ספר לפי השיקול 'מלמדים לפי תוכנית ישראלית' וגם לפי השיקול 'מלמדים לפי תוכנית פלסטינית'. זאת ועוד, מקרב האימהות שציינו כי בחרו את בית הספר לפי השיקול 'מלמדים תוכנית ישראלית' – 76% אכן בחרו בסוף בבית ספר המלמד לפי התוכנית הישראלית.

ג. כיצד נראה תהליך הבחירה של בתי ספר?

- ההורים תיארו מרחב גדול של התלבטות וכן אקטיביות רבה בתהליך הבחירה. תמונת מצב זו עשויה ללמד על אפשרות רחבה למדי להתערבות והשפעה על בחירת ההורים. הממצאים שעלו מהסקר ומהראיונות האיכותניים מלמדים כי מרבית ההורים התלבטו במידה רבה או רבה מאוד בנוגע לבחירת בית הספר לילדים, ורובם אספו מידע על בתי הספר, בעיקר באמצעות שיחות עם מכרים, הורים והצוותים בבתי הספר. כמו כן, מרבית ההורים העידו כי קרובי משפחה או חברים השפיעו על תהליך הבחירה. באשר לתוכנית הלימודים, ניתן לסמן את מרחב ההשפעה על הבחירה

של ההורים דרך הנתונים המלמדים על פער בין שיעור הלומדים כיום לפי תוכנית הלימודים הישראלית (11%) לבין שיעור האימהות שציינו כי 'מלמדים לפי התוכנית הישראלית' הוא שיקול חשוב עבורן בבחירת בית הספר (58%).

▪ **נראה שההורים במזרח העיר שוקלים מחדש את הבחירה לגבי כל ילד:** יותר הורים לילדים שאינם בכורים בחרו לפי השיקול 'מלמדים לפי התוכנית הישראלית' (30%), בהשוואה לשיעור ההורים לילדים בכורים שהעידו כי בחרו את בית הספר לפי שיקול זה (18%). לא נמצאו הבדלים משמעותיים נוספים בין ילדים בכורים ושאינם בכורים. מגמה זו שונה מהמגמה העולה מספרות המחקר (למשל בדראן, 2021), שם בולט כי עיקר ההתלבטות של ההורים מתרחשת בשלב של בחירת בית הספר לילד/ה הבכור/ה. נראה כי במזרח העיר הורים לילדים בכורים נוטים לבחור לפי 'המוכר והידוע', ודווקא לגבי הילדים שאינם בכורים – שההתלבטות לגביהם מגיעה כאשר ההורים כבר מנסים יותר ומכירים טוב יותר את מערכת החינוך – יש פתיחות רבה יותר באשר לבחירת בית הספר בכלל, ולבחירת בית ספר שמלמדים בו לפי תוכנית הלימודים הישראלית בפרט. נתונים שעלו מן הסקר תומכים בקיומה של מגמה זו: 39% מההורים שיש להם יותר מילד אחד בגיל בית ספר ציינו שילדיהם אינם לומדים באותו מוסד, וכן דווח כי 64% מהילדים לומדים בבתי ספר בהפרדה מגדרית. עדות לכך ניתן למצוא גם בתהליכים המתרחשים במערכת החינוך במזרח ירושלים בשנים האחרונות, ובעיקר במגמת הגידול בשיעור הלומדים בבתי ספר עירוניים־רשמיים וירידה בשיעור הלומדים בבתי ספר במעמד מוכש"ר (יניב, 2023).

ד. האם ישנם הבדלים בין השיקולים של הורים בעלי מאפיינים שונים?

נמצאו רק מעט הבדלים משמעותיים בין אימהות בעלות מאפיינים שונים:

- אימהות בעלות השכלה אקדמית בחרו יותר לפי שיקולי איכות וערכים, ולעומתן אימהות ללא השכלה אקדמית בחרו יותר לפי שיקולים פרגמטיים, ובעיקר לפי השיקול 'קרבה לבית'.
- שיעורים גבוהים יותר מהאימהות הגרות בשכונות פנים־גדר בחרו לפי שיקולים מגוונים, דבר המעיד ככל הנראה כי בשכונות פנים־גדר יש אפשרויות בחירה רבות יותר במרחק סביר מהבית.
- אימהות לבנים ואימהות לבנות בחרו לפי אותו מדרג של שיקולים, ללא הבדלים משמעותיים.

- אטיאס־דרמון, ל' (2022). **המעמד ניצח את החינוך**. פיגומים.
- איילון, ח', בלס, נ', פניגר, י' ושביט י' (2019). **אי שוויון בחינוך**. ממחקר למדיניות. מרכז טאוב.
- בדראן, א' (2021). **ההשלכות הריבודיות של בחירה בחינוך: בחירת בית הספר היסודי בקרב הורים ערבים בישראל**. אוניברסיטת חיפה, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור.
- גולדמן, ע' (2002). **אזורי רישום – בחירת הורים**. הכנסת – מרכז מחקר ומידע.
- דהאן, י' ויונה, י' (ל"ת). **מערכת החינוך בתקופת מעבר: מקולקטיביזם שלטוני לאינדיבידואליזם אזרחי – בחירת הורים בחינוך כמקרה מייצג**. הקשת המזרחית.
- חדד, נ' ואסף־שפירא, י' (2023). **מבט חדש על מזרח ירושלים: תעסוקה, השכלה והשבונות שמחוץ לגדר**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.
- יובל, ד', נבו, ד' ושפירא, ר' (עורכים) (2003). **תמורות בחינוך: קווים למדיניות החינוך לשנות האלפיים**. אוניברסיטת תל אביב והוצאת רמות.
- יניב, ע' (2023). **על נתוניך ירושלים 2023: תמונת מצב ומגמות שינוי**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.
- משרד ראש הממשלה (2018). **החלטה 3790: צמצום פערים חברתיים כלכליים ופיתוח כלכלי במזרח ירושלים**. https://www.gov.il/he/departments/policies/dec3790_2018
- משרד ראש הממשלה (2023). **צמצום פערים חברתיים וכלכליים במזרח ירושלים**. מספר החלטה: 880. שם.
- רטנר, ר' ורז, ט' (2015). **התכנית "אזורי בחירה מבוקרת"**. דוח הערכה לשנה"ל **תשע"ד**. הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך.
- רמון, א' ואנסארי, א' (2023). **כלים שלובים: החינוך ה"פרטי" והחינוך הציבורי במזרח ירושלים**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

נספח א' – פירוט נוסף של מאפייני אוכלוסיית הסקר

הדגימה לפי שכונת מגורים

השכונה	מספר הנדגמות	אחוז הנדגמות
כפר עקב	57	11
בית חנינא	64	13
שועפאט	35	7
מחנה הפליטים שועפאט / ראס ח'מיס	44	9
עיסאווייה	29	6
א־טור	44	9
ואדי ג'וז ושייח' ג'ראח	20	4
באב א־זהרה	9	2
העיר העתיקה	38	7
סילואן	27	5
אבו תור	17	3
ראס אל־עמוד	29	6
ג'בל מוכבר	36	7
צור באהר	28	6
אום טובא	7	1
בית צפאפא ושרפאת	22	4
סה"כ	506	100

מספר ילדים במשפחה: ל-12% מהאימהות בסקר יש ילד אחד, ל-20% שני ילדים, ל-38% שלושה ילדים, ל-18% ארבעה וילדים ול-12% למעלה מחמישה ילדים.

הכנסה חודשית ממוצעת: בעת ביצוע הסקר, ההכנסה החודשית הממוצעת של משפחה ערבית בירושלים הייתה 11,600 ש"ח. לפי דיווח עצמי של האימהות, בקרב 42% מהמשפחות ההכנסה גבוהה מן הממוצע (הרבה או מעט), בקרב 33% מהמשפחות ההכנסה דומה לממוצע, ובקרב 23% מהמשפחות ההכנסה נמוכה מהממוצע (קצת או הרבה).

מצב משפחתי: רוב גדול (89%) מהאימהות שהשתתפו בסקר נשואות, 9% גרושות או פרודות, 1% אלמנות ו-1% במעמד אחר (בדומה לנתוני סקר כוח אדם לשנת 2021).

גיל האימהות: כמחצית (52%) מהאימהות בסקר הן בנות 25-35 וכמחציתן (48%) בנות 37-50.

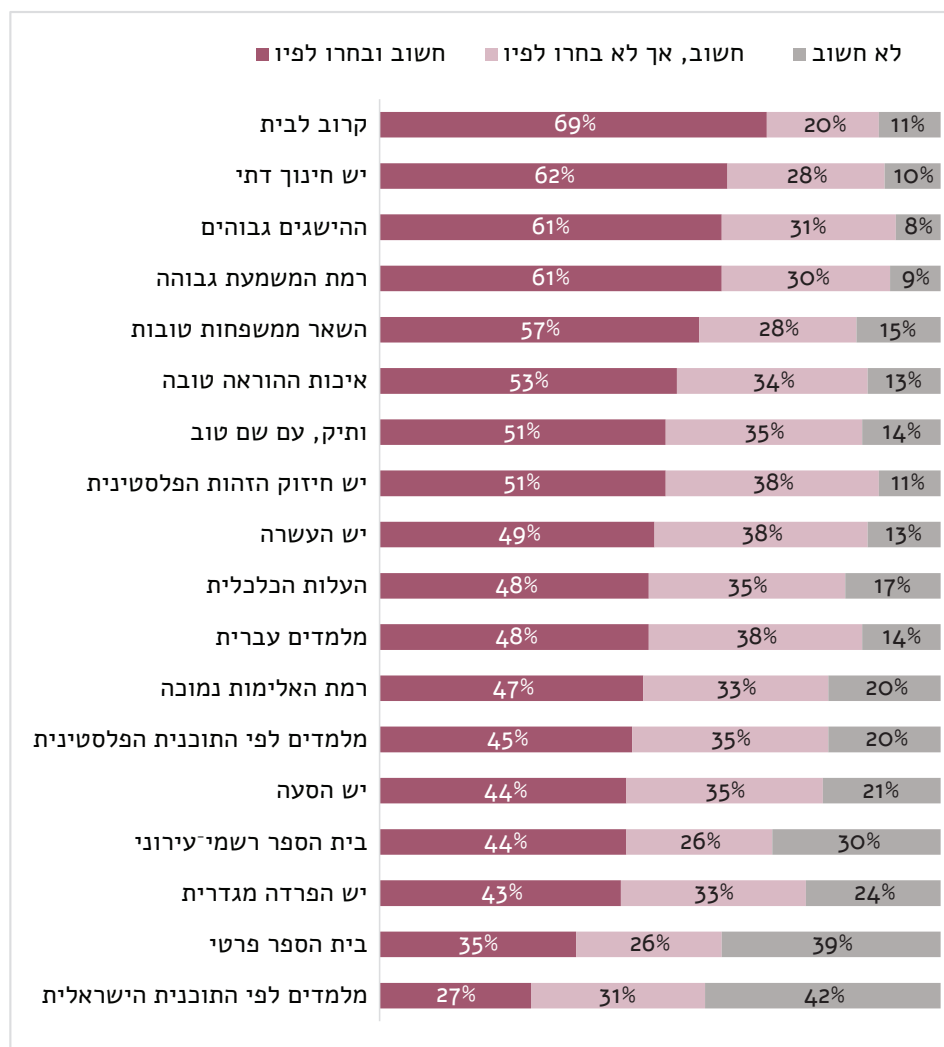
הפרדה מגדרית: כשליש (36%) מהילדים במוקד בסקר לומדים בבתי ספר מעורבים של בנים ובנות יחד, ושני שלישים לומדים בבתי ספר נפרדים: 33% בבתי ספר לבנים ו-31% בבתי ספר לבנות. מהנתונים להשוואה ממנח"י עולה תמונה שונה, לפיה 50% מהילדים לומדים בבתי ספר מעורבים, 8% בבתי ספר מעורבים עם כיתות נפרדות לבנים ולבנות, 18% בבתי ספר לבנים ו-24% בבתי ספר לבנות.

תשלום שנתי לבית הספר: בשאלה פתוחה בסקר נשאלו האימהות כמה שילמו לבית הספר עבור שכר לימוד, דמי הרשמה והוצאות אחרות. מניתוח הנתונים עולה שמרבית ההורים שילמו 250 ש"ח (זהו גובה התשלום השכיח), ובסך הכול 60% מהאימהות שילמו עד 2,000 ש"ח. בראיונות האיכותניים עם ההורים עלה כי התשלום השנתי עבור ילדים הלומדים בבית ספר במעמד מוכש"ר עומד על כ-2,000 ש"ח ומעלה. דיווח זה עולה בקנה אחד עם הצלבת נתוני הסקר (הצלבה בין המעמד המשפטי של בית הספר שבו הילד לומד לבין גובה התשלום לבית הספר).

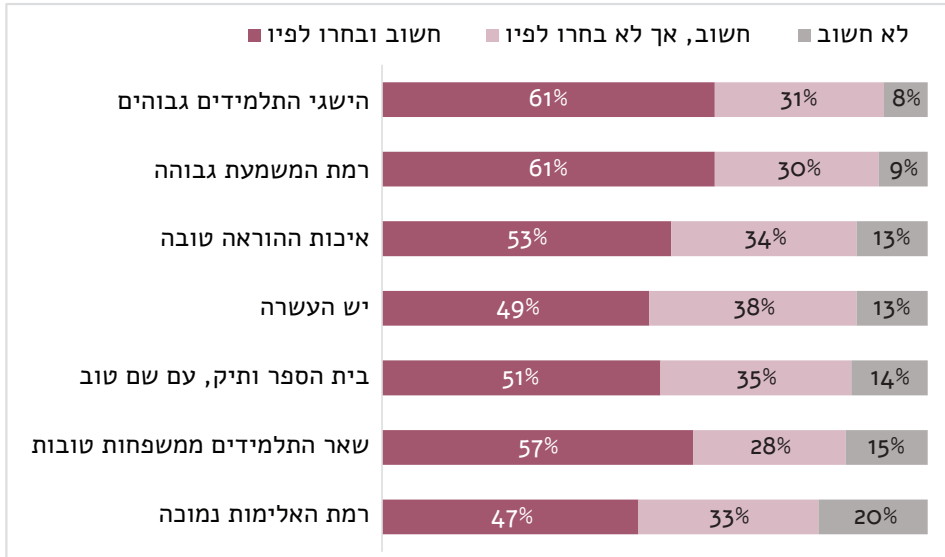
נספח ב' – מיפוי מערכת השיקולים של ההורים

שיקולי הורים שלא נכללו בסקר	שיקולי הורים שנכללו בסקר
<ul style="list-style-type: none"> ▪ דרך ההגעה לבית הספר ▪ היצע בתי הספר קרוב לבית ▪ רמת הלימודים ▪ התאמה לילד ▪ האם מתבצעות בחינות קבלה לבית הספר ▪ בבית הספר לומדים קרובי משפחה נוספים ▪ קרוב משפחה עובד בבית הספר ▪ יש היכרות מוקדמת עם צוות בית הספר ▪ יש מסורת משפחתית ללמוד בבית הספר ▪ התקבלו המלצות על בית הספר ▪ יחד עם הילד יתחילו ללמוד בבית הספר ילדים נוספים שהיו איתו בגן ▪ רצון הילד ▪ הערכה שהילד ישתלב חברתית בבית הספר ▪ בית הספר הוא מערכת רציפה עד כיתה י"ב ▪ יש קבלה סלקטיבית לבית הספר ▪ ישנם מרחבי למידה מתאימים בבית הספר ▪ המבנה הפיזית של בית הספר ▪ ההתאמה לילדים עם קשיים ▪ ההתאמה לילדים מיוחדים ▪ התקשורת עם הילדים וההורים ▪ צהרון ▪ גודל בית הספר ▪ רמת לימודי הערבית ▪ מלמדים שפות נוספות ▪ ייחודיות בית הספר ▪ מעבר מחסום כדי להגיע לבית הספר 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ שילוב תוכניות ופעילויות העשרה ▪ רמת האלימות נמוכה ▪ בית הספר ותיק, בעל 'שם טוב' ▪ איכות ההוראה טובה (מקצועיות הצוות והמנהל) ▪ שאר התלמידים באים ממשפחות טובות ▪ רמת המשמעת גבוהה ▪ הישגי התלמידים גבוהים ▪ בית הספר מחזק את הזהות הפלסטינית ▪ יש חינוך דתי ▪ בית הספר קרוב לבית ▪ עלות כלכלית ▪ יש הסעה לבית הספר ▪ מלמדים לפי תוכנית הלימודים הישראלית ▪ מלמדים לפי תוכנית הלימודים הפלסטינית ▪ בית הספר במעמד רשמי-עירוני ▪ בית הספר פרטי ▪ מלמדים עברית בבית הספר ▪ הפרדה מגדרית

נספח ג' – התפלגות תשובות האימהות: רשימת השיקולים המלאה



נספח ד' – התפלגות 'שיקולי האיכות'



חברי הוועד המנהל מכון ירושלים למחקרי מדיניות

דן הלפרן, יו"ר

פרופ' נאוה בן צבי

דוד ברודט

פרופ' חנוך גוטפרוינד

שי דורון

רענן דינור

ד"ר אריאל הלפרין

רות חשין

סלי מרידור

תהלה פרידמן

ד"ר נעמי פרל

גיל ריבוש

פרופ' ענת גופן

מוחמד מצרי

הרב איציק מילר

ד"ר דוד קורן, מנכ"ל המכון

שנות בית הספר היסודי מהוות שלב מכריע במסעו החינוכי של הילד. שנים אלה מעצבות את התפתחותו הלימודית, החברתית והרגשית וסוללות את הדרך לעתידו. כדי לבחור את בית הספר, ההורים נדרשים לנווט בין אפשרויות שונות ובין שיקולים פרגמטיים, ערכיים וזהותיים.

בשנים האחרונות החלה ישראל להשקיע בהיקף נרחב במערכת החינוך במזרח ירושלים באמצעות תוכניות חומש ייעודיות. בשל הייחודיות של מערכת החינוך במזרח ירושלים, עלה הצורך ללמוד כיצד מתבצעת בחירת ההורים את בית הספר לילדים ומהו מדרג השיקולים המנחה את הבחירה.

המחקר נערך באמצעות ראיונות פתוחים עם הורים, התייעצות עם גורמי חינוך, וביצוע סקר בקרב מדגם מייצג של כ-500 אימהות לילדים הלומדים בבית ספר יסודי במזרח ירושלים.

אנו תקווה כי מחקר זה יסייע לשפר ולכוון את עבודת גורמי המטה במשרד החינוך, בעיריית ירושלים ובמשרד ירושלים ומסורת ישראל.

דגנית לוי, חוקרת בצוות חברה ואוכלוסיות במכון ירושלים למחקרי מדיניות. בוגרת תואר שני בסוציולוגיה של החינוך ותואר ראשון בחינוך ובסוציולוגיה ואתרופולוגיה, שניהם מהאוניברסיטה העברית. בעלת ניסיון של למעלה מעשרים שנה במחקרי הערכה על פרויקטים חברתיים ובמחקר חברתי יישומי. תחומי התמחותה המרכזיים הם חינוך, השכלה גבוהה וצעירים ונוער בסיכון, תוך התמקדות בקבוצות מיעוט.

מכון ירושלים למחקרי מדיניות הוא מכון מחקר וחשיבה המוציא מירושלים תורה חברתית, כלכלית ומרחבית בת-קיימא. המכון, שהוקם בשנת 1978, הוא הכתובת שמעצבי מדיניות פונים אליה לבירור, קידום והגדרת סוגיות מרכזיות בחקר ירושלים ומדינת ישראל. מחקריו ופעילותו של המכון מסייעים למוסדות ולגופים לעצב וליישם מדיניות חדשנית ואפקטיבית. ירושלים מהווה עבור המכון מקור השראה, שדה מחקר, מעבדה ומרחב יעד להשפעה. פיתוח העיר לטובת מגוון תושביה, אוהביה ומאמיניה וחיזוק מעמדה הגלובלי עומדים בראש סדר היום של המכון.